

اثر گرد و غبار شبیه‌سازی‌شده بر روی فلورسنس کلروفیل *a*، محتوای کلروفیل، فلاونوئیدها و ترکیبات فنلی در آویشن (*Thymus vulgaris* L.)

مهران علوی* و ناصر کریمی*

گروه زیست‌شناسی، دانشکده علوم، دانشگاه رازی کرمانشاه

(تاریخ دریافت: ۹۲/۰۹/۱۹، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۰۳/۱۷)

چکیده:

یکی از معضلات عدیده در سال‌های اخیر، وقوع فراوان طوفان‌های گرد و غبار در مناطق غرب ایران، به دلیل افزایش دمای هوا و خشکی در کشور همسایه عراق است. در تحقیق حاضر تاثیر طوفان گرد و غبار شبیه‌سازی‌شده در آزمایشگاه بر روی فلورسنس کلروفیل *a*، محتوای کلروفیل، فلاونوئیدها و ترکیبات فنلی در گیاه دارویی آویشن *Thymus vulgaris* L. مورد بررسی قرار گرفت. گیاه آویشن گیاه دارویی بسیار معطری است که ارزش اقتصادی فراوانی دارد. این گیاه برای مدت زمان دو ماه و به صورت تناوب هر چهار روز (با مقادیر ۰/۵، ۱/۵ و ۱ گرم گرد و غبار) در اتاق گرد و غبار در معرض تنش قرار گرفت. نتایج نشان داد که رابطه‌ی معکوسی بین مقدار گرد و غبار و محتوای کلروفیل و فلورسنس کلروفیل *a* در گیاه وجود دارد. با افزایش تنش، محتوای کلروفیل *a* و *b* کم شد. راندمان فتوسنتز (AF/Fm') در تیمارهای اول (۲٪) و دوم (۲۱٪) کاهش معنی‌داری نداشت، درحالی‌که در تیمار سوم (۲۸٪) کاهش معنی‌داری را نشان داد. سرعت انتقال الکترون (ETR) دارای کاهش معنی‌دار در تیمارهای دوم (۲۴٪) و سوم (۳۹٪) بود. همچنین، در مقدار فلاونوئید کل و آنتوسیانین‌ها، روندی افزایشی در تیمارها نسبت به کنترل وجود داشت. بنابر نتایج به دست آمده در این تحقیق، گرد و غبار در غلظت‌های زیاد می‌تواند بروی کارکرد فتوسنتزی گیاه آویشن تاثیر کاهشی داشته باشد.

کلمات کلیدی: طوفان گرد و غبار، فلاونوئید، ETR، Fv/Fm ، AF/Fm' ، *Thymus vulgaris*

مقدمه:

تجمع یابد، به طور فیزیکی، راندمان فتوسنتز را کاهش می‌دهد (Naidoo and Chirkoot, 2004). در موارد شدید تنش، روزنه‌های هوایی برگ گیاه بوسیله ذرات گرد و غبار مسدود می‌شوند (Paling et al., 2001). همچنین، تجمع ذرات گرد و غبار بروی قسمت هوایی گیاه سبب افزایش دمای برگ و گاهی اثر سایه افکنی می‌گردد (Paling et al., 2001; Borka, 1984). افزایش دمای برگ بوسیله گرد و غبار سبب افزایش میزان تنفس و کاهش فتوسنتز می‌شود. ته‌نشینی گرد و غبار همچنین می‌تواند باعث کاهش راندمان کلی در گیاه گردد

یکی از معضلات عدیده محیط زیستی در سال‌های اخیر، وقوع فراوان طوفان‌های گرد و غبار در مناطق غرب ایران مانند کرمانشاه و کردستان، به دلیل افزایش دمای هوا و خشکی در کشور همسایه عراق است (Misconi and Navi, 2010; Gerivan et al., 2011). گرد و غبار دارای ویژگی‌های فیزیکی و شیمیایی خاصی است که می‌تواند هم از طریق مستقیم بر قسمت هوایی گیاه و هم غیر مستقیم از طریق محیط خاک بر گیاه تاثیر بگذارد. هنگامیکه گرد و غبار بروی سطوح برگ

*نویسنده مسؤول، نشانی پست الکترونیکی: nkarimi@yahoo.com

(Sharifi et al., 1997). تاکنون، تاثیر گرد و غبار تنها بر روی چند شاخص فیزیولوژیکی محدود، آن‌هم تنها در تعداد کمی از گونه‌های گیاهی بررسی شده است (Joshi and Chauhan, 2008). هدف از این مطالعه فراهم سازی اطلاعات مقتضی از تاثیر گرد و غبار ناشی از طوفان گرد و غبار شبیه سازی شده (در آزمایشگاه) بر روی برخی پارامترهای فیزیولوژیکی (فلورسنس کلروفیل *a*، محتوای کلروفیل، فلاونوئیدها و ترکیبات فنلی) در گیاه *T. vulgaris* به عنوان یکی از گیاهان دارویی با ارزش از نظر اقتصادی، می‌باشد.

مواد و روش‌ها:

شرایط رشد گیاه: این تحقیق، در آزمایشگاه اکولوژی و فیزیولوژی، گروه زیست شناسی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران انجام شد. در این مطالعه، ۱۲ گلدان با ابعاد (ارتفاع ۲۵cm × عرض ۳۰ × طول ۸۰) برای کشت گیاه استفاده شد. ترکیب خاک، ماسه و کمپوست به نسبت ۵۰:۵۰ با یک لایه زیرین قلوه سنگ بود. نود عدد بذر گیاه آویشن در سه تکرار در داخل گلدان‌ها کشت شد. برای جوانه‌زنی، پوشش لاستیکی سیاه برای مدت زمان ۴۸ ساعت بروی گلدان‌ها قرار داده شد. بعد از جوانه‌زنی، گیاه در محیط گلخانه با میانگین دمای محیط ۲۷ °C قرار گرفت. منبع نوری توسط ۱۲ لامپ فلورسنت (سه لامپ برای هر سه گلدان) با میزان تراکم جریان کوانتومی (QED) در حد $120 \mu\text{m} \cdot \text{m}^{-2} \cdot \text{s}^{-1}$ فراهم گردید. آبیاری گیاهان نیز، به صورت هر دو روز یک‌بار و به مقدار اشباع بود.

دستگاه تولیدکننده گرد و غبار: به منظور تهیه گرد و غبار در این مطالعه، از خاک بستر رودخانه قرسو در منطقه کرمانشاه استفاده شد. این خاک آسیاب شده و با استفاده از الک (با اندازه ۲۰۰ منفذ/اینچ) ذرات با اندازه مناسب فراهم گردید. همچنین، از اتاق گرد و غبار و دستگاه تولیدکننده گرد و غبار از جنس PVC برای شبیه سازی و کالیبراسیون طوفان گرد و غبار استفاده شد (Hirano et al., 1995). در درون این دستگاه، گیاه *T. vulgaris* قرار داده شد. ابعاد اتاق گرد و غبار به صورت ۱m × عرض ۱m × ارتفاع ۲m بود (شکل ۱). بر اساس

اطلاعات بدست آمده از سازمان مرکزی محیط زیست ایران در ارتباط با غلظت گرد و غبار در استان های غربی و جنوبی ایران (کرمانشاه و خوزستان)، که سابقه تاثیر گرد و غبار را در حد بحرانی داشته اند (Atai, 2010)، در این آزمایش، ۰.۵، ۱ و ۱.۵ گرم بر متر مکعب گرد و غبار برای مدت زمان دوماه با تناوب هر چهار روزه گرد و غبار اعمال گردید. در ضمن یک سری از نمونه ها در سه تکرار در شرایط مشابه دیگر نمونه ها و بدون قرارگیری در معرض گرد و غبار به عنوان شاهد انتخاب شدند.

محتوای کلروفیل گیاه: محتوای کلروفیل *a*، *b* و کل گیاه

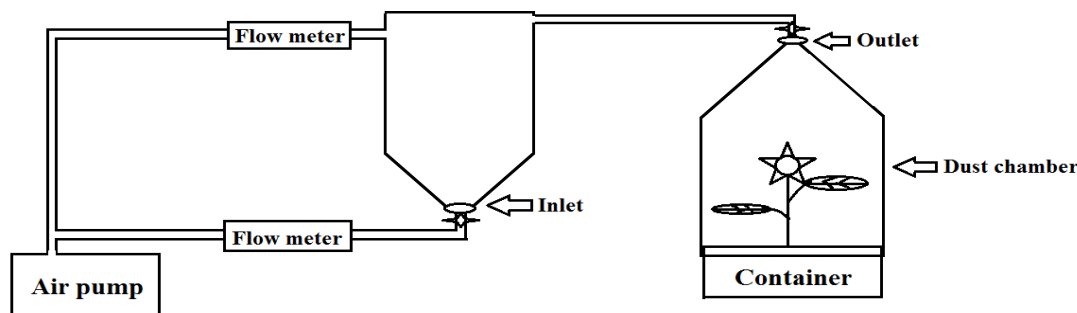
آویشن با استفاده از فرمول آرنون (۱۹۴۹) بدست آمد. در انتهای آزمایش (روز ششم)، مقدار ۰.۲ گرم وزن تر از برگ های گیاه آویشن از هر تیمار با سه تکرار توزین و با ۵ میلی لیتر از استون ۸۰٪ به خوبی ساییده شده و با کاغذ صافی و قیف صاف گردید. سپس حجم نهایی عصاره را به ۲۰ میلی لیتر رسید و در طول موج ۶۴۵ و ۶۶۳ نانومتر با استفاده از شاهد (استون ۸۰٪)، جذب (OD) محلول توسط دستگاه اسپکتروفتومتر (مدل 70 Bausch and Lomb) خوانده شد. مقدار کلروفیل بر حسب میلی گرم بر گرم بافت تر از طریق فرمول زیر اندازه گیری شد.

$$\text{Chl } a \text{ (mg g}^{-1}\text{)} = [(12.7 \times A663) - (2.6 \times A645)] \times \text{بافت برگ mg}^{-1}\text{ استون ml}$$

$$\text{Chl } b \text{ (mg g}^{-1}\text{)} = [(22.9 \times A645) - (4.68 \times A663)] \times \text{بافت برگ mg}^{-1}\text{ استون ml}$$

$$\text{Chl T} = \text{Chl } a + \text{Chl } b$$

سنجش فلورسنس کلروفیل *a*: پارامترهای مربوط به کلروفیل *a* فلورسنس (راندمان فتوستت، سرعت انتقال الکترون و راندمان بالقوه فتوستت) بوسیله فلورومتر miniPAM مدل S/N:PYAA0421 مورد سنجش قرار گرفت (Genty et al., 1989). برای این منظور، راندمان کوانتوم فتوسیستم II ($\Delta F/F_m'$) به صورت $(F_m' - F)/F_m'$ محاسبه گردید. ETR نیز با توجه به فرمول $(0.5 \times 0.84 \times \text{PFD} \times \Delta F/F_m')$ و با فرض ۸۴٪ جذب نور در سطح برگ و فوتون‌های توزیع شده بین دو فتوسیستم اندازه‌گیری گردید. همچنین F_v/F_m نیز بعد از قرار

شکل ۱- تصویر شماتیک از اتاق و دستگاه تولیدکننده گرد و غبار

نانومتر در مقابل شاهد دستگاه خوانده شد. برای محاسبه مقدار ترکیبات فنلی از منحنی استاندارد رسم شده با غلظت‌های مختلف کاتکول استفاده شد و بر حسب میلی‌گرم در گرم وزن-تر نمونه محاسبه گردید (Ronald and Laima, 1999).

تجزیه تحلیل آماری: در این مطالعه، آزمایش‌ها بر اساس طرح فاکتوریل در قالب بلوک‌های کاملاً تصادفی و سنجش‌ها در سه تکرار انجام شد. داده‌های حاصل از اندازه‌گیری‌ها به وسیله نرم افزار آماری SPSS 16.0 مورد بررسی قرار گرفت. مقایسه میانگین داده‌ها در سطح خطای ۵ درصد ($p < 0.05$) با آزمون چندگانه‌ای Tukey و رسم نمودارها در نرم افزار Excel انجام شد.

نتایج و بحث:

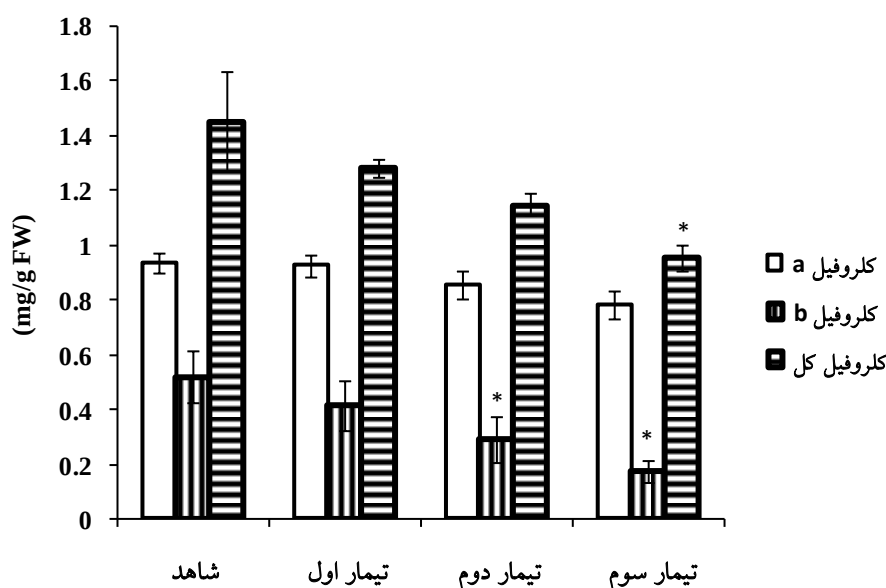
با توجه به شکل ۲، با افزایش غلظت گرد و غبار، محتوای کلروفیل *a* برگ، یک روند کاهشی داشت. در مورد کلروفیل *b* این روند کاهشی در تیمارهای دوم و سوم معنی‌دار بود (شکل ۲). کلروفیل کل نیز با وجود روند کاهشی، تنها در تیمار سوم تفاوت معنی‌دار را نشان داد (شکل ۲).

نتایج مربوط به محتوای کلروفیل نشان می‌دهد که ذرات گرد و غبار می‌توانند باعث کاهش محتوای کلروفیل گیاه شوند (Prokopiev *et al.*, 2012). کاهش در محتوای کلروفیل ممکن است به دلیل قلبایی بودن ذرات گرد و غبار و تاثیر تخریبی این ذرات بروی برگ (نکروزه شده برگ) و در نتیجه کاهش کلروفیل باشد (Darley, 1966; Oblisami *et al.*, 1978; Taylor *et al.*, 1986; Prusty *et al.*, 2005). عامل دیگر کاهش

دهی گل‌دان‌ها برای مدت زمان ۳۰ دقیقه در تاریکی بوسیله دستگاه miniPAM بررسی شد (Schreiber *et al.*, 1995).

سنجش مقدار فلاونوئیدها و آنتوسیانین‌ها: برای اندازه‌گیری مقدار فلاونوئیدها و آنتوسیانین‌ها، یک گرم از بافت‌تر برگ گیاه، در ۱۰ میلی‌لیتر متانول اسیدی (ترکیب الکل متیلیک ۹۹/۵ درصد و هیدرولیک اسید خالص به نسبت ۹۹ به ۱) همگن و سانتریفوژ شد. جذب عصاره رویی در ۳۰۰ و ۵۳۰ نانومتر به ترتیب برای فلاونوئیدها و آنتوسیانین‌ها با دستگاه اسپکتوفتومتر تعیین شد. منحنی استاندارد با محلول‌های کوئرستین (Quercetin, Sigma Chemical Co.) متانولی در غلظت‌های $1000 - 250 \mu\text{g. ml}^{-1}$ تهیه شد و منحنی با نرم افزار Excel رسم گردید (Chang *et al.*, 2002). نتایج به صورت جذب در گرم وزن‌تر مورد مقایسه قرار گرفت (Nogues and Baker, 2000).

اندازه‌گیری محتوای کل ترکیبات فنلی: ۰.۲ گرم از برگ‌های تر توزین و به طور جداگانه جهت سنجش مقدار کل ترکیبات فنلی مورد استفاده قرار گرفتند. نمونه‌ها در ۱۰ میلی‌لیتر اتانول ۸۰ درصد قرار داده شدند و به مدت ۱۵ دقیقه در حمام آب جوش قرار گرفتند. پس از سانتریفوژ کردن نمونه‌ها در دور ۳۰۰g به مدت ۱۵ دقیقه، روشناور جدا شد و با الکل ۸۰ درصد به حجم ۱۰ میلی‌لیتر رسید. سپس ۵ میلی‌لیتر از این محلول با ۵ میلی‌لیتر فولن رقیق شده (۱:۳) و ۱۰ میلی‌لیتر کربنات سدیم اشباع مخلوط شد. نمونه‌ها به مدت ۱۵ دقیقه در سانتریفوژ با دور ۴۰۰g سانتریفوژ شدند. محلول رویی از نمونه‌های سانتریفوژ‌شده جدا و جذب در طول موج ۶۶۰

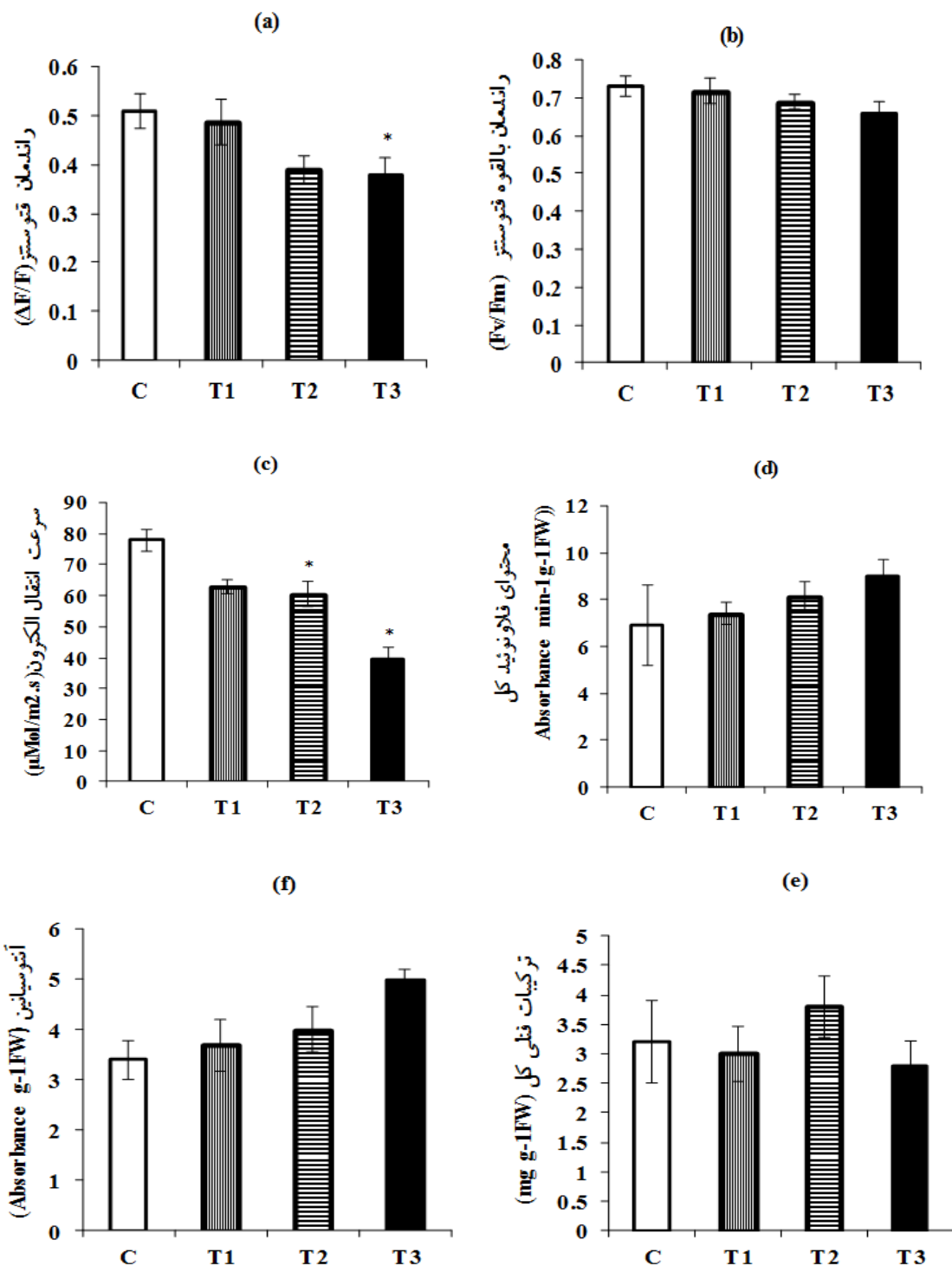

شکل ۲. تاثیر طوفان گرد و غبار شبیه سازی شده بر روی مقدار کلروفیل *a* کلروفیل *b* و کلروفیل کل در گیاه *T. vulgaris*. تفاوت معنی دار به صورت (*) در سطح ۰.۰۵ نشان داده شده است ($p < 0.05$).

Naidoo and Chirkoot,) بود ۱۳-۳۹ درصد در *marina* (۲۰۰۴). همچنین، کاهش کارکرد فتوسنتز گیاه در این آزمایش می تواند در ارتباط با سایه افکنی ذرات گرد و غبار بر روی سطح برگ و افزایش دمای برگ و در نتیجه افزایش میزان تنفس باشد (Oblisami et al., 1978; Taylor et al., 1986; Padgett et al., 2007). تحت شرایط تنش، تغییر در محتوای کلروفیل و فلورسانس کلروفیل *a*، عکس تغییرات مشاهده شده در مورد مقدار فلاونوئید و آنتوسیانین ها بود. به طوریکه، در مورد محتوای فلاونوئید کل و آنتوسیانین ها، تاحدودی روند افزایشی وجود داشت، درحالیکه در ارتباط با ترکیبات فنلی قسمت هوایی گیاه، این تغییرات به صورت یک روند نامنظم بود. بنابراین، ته نشینی ذرات گرد و غبار بر روی سطح برگ، برای مدت زمان طولانی می تواند باعث کاهش کارکردهای فیزیولوژی گیاه شود. این تاثیر در مورد محتوای فلاونوئیدها و آنتوسیانین ها نیز صادق است. یکی از تاثیرات گرد و غبار بر روی محیط کشت گیاه، ایجاد حالت خشکی در زمین می باشد. تنش خشکی مقدار تولید فلاونوئیدها را در گیاه *Cistus clusii* (Hernandez et al., 2004) و *Solanum toberosum* (Watkinson et al., 2006)، افزایش داد. در شکل ۳e چنین

در سنتز کلروفیل، ته نشینی گرد و غبار بر روی سطح برگ و ایجاد سایه افکنی می باشد (Lepedus et al., 2003). در شکل ۳ تاثیر تنش گرد و غبار بر روی راندمان، راندمان بالقوه فتوسنتز، ETR، مقدار فلاونوئیدها، ترکیبات فنلی کل و مقدار آنتوسیانین ها آمده است. هر سه پارامتر مربوط به فلورسانس کلروفیل *a*، روندی کاهشی را نسبت به تنش گرد و غبار نشان دادند. مقدار کاهش در راندمان فتوسنتز در نمونه کنترل نسبت تیمارهای اول و دوم تفاوت معنی داری را نشان نداد، درحالیکه نسبت به تیمار سوم این کاهش معنی دار بود ($p < 0.05$). همانطور که در شکل ۳b نشان داده شده است، راندمان بالقوه فتوسنتز نیز روندی کاهش را در تیمارها نسبت به کنترل نشان داد، اما این تفاوت در حد معنی دار نبود. سرعت انتقال الکترون (ETR) نیز در تیمارهای دوم و سوم، نسبت به کنترل تفاوت معنی داری را در سطح ۰.۰۵ نشان داد (شکل ۳c).

نتایج مربوط به پارامترهای فلورسانس کلروفیل *a* نشان می دهد که ته نشینی گرد و غبار بر روی برگ گیاه، به طور معنی داری بر روی توانایی فتوسنتز گیاه تاثیر می گذارد. با توجه به مطالعه های پیشین، این کاهش در مورد گیاه *Avicennia*

شکل ۳- تاثیر گرد و غبار بر روی راندمان (a)، راندمان بالقوه فتوسنتز (b)، سرعت انتقال الکترون (c)، مقدار فلاونوئیدها (d)، ترکیبات فنلی کل (e) و آنتوسیانین‌ها (f). ستون‌های C، T1، T2 و T3 به ترتیب نماینده میانگین نمونه‌های شاهد، تیمار اول ۰/۵، تیمار دوم ۱ و تیمار سوم ۱/۵ گرم بر متر مکعب گرد و غبار می‌باشد. تفاوت معنی‌دار به صورت (*) در سطح ۰/۰۵ نشان داده شده است ($p < 0.05$).

یکی از دلایل این امر، ممکن است به دلیل مقدار کم تاثیر تنش گرد و غبار بر وی ترکیبات فنلی باشد. افزایش و انباشتگی

روندی نیز در گیاه دارویی آویشن مشاهده گردید با این تفاوت که مقدار ترکیبات فنلی، چنین تغییرات منظمی را نشان ندادند.

(Schutzki and Cregg, 2007; Sarala and Saravana, 2012). علاوه بر تأثیرات فیزیولوژیکی گرد و غبار بروی گیاهان، ذرات گرد و غبار ممکن است باعث تنش ثانویه مانند خشکی زمین، بیماری گیاه و در مواردی نفوذ گازهای سمی در گیاه شود. این تحقیق نشان داد که ذرات گرد و غبار دارای تأثیر کاهشی بروی عملکرد فتوسنتز در گیاه *T. vulgaris* می باشند. کاهش در محتوای کلروفیل و کارکرد کلروفیل *a* فلورسنس می تواند ناشی از اثر سایه افکنی باشد، که این خود ناشی از کاهش در میزان تابش نوری و افزایش دمای برگ می باشد (Lichtenthaler et al., 2000; Lepedus et al., 2003;) (Santosh and Tripathi, 2008). از آنجاکه، کاهش در فتوسنتز باعث کاهش انرژی و بیوماس گیاه می شود، بنابراین این کاهش برای گیاهان یک ساله مانند گیاه آویشن (یک گونه دارویی و دارای ارزش اقتصادی فراوان) که دارای فصل رشد کوتاه هستند بسیار مهم است. از این رو، اگر طوفان های گرد و غبار در این فصول برای مدت زمان بیشتری ادامه یابند، این امر می تواند بروی باردهی کلی این گیاهان تأثیر بسزایی بگذارد.

photosynthetic electron transport and quenching of chlorophyll fluorescence. *Biochemica et Biophysica Acta* 990: 87-92.

- Gerivan H., Glashkaripour, G. R., Ghafoori, M. and Jalali, N. (2011) The source of dust storm in Iran: a case study based on geological information and rainfall data. *Carpathian Journal of Earth and Environment Sciences* 6: 297-308.
- Hernandez, I., Alegre, L. and Munne-Bosch, S. (2004) Drought-induced changes in flavonoids and other low molecular weight antioxidants in *Cistus clusii* grown under Mediterranean field conditions. *Tree Physiology* 24: 1303-1311.
- Hirano, T., Kiyota, M., Aiga, I. (1995) Physical effects of dust on leaf physiology of cucumber and kidney bean plants. *Environmental Pollution* 89: 255-261.
- Hoekstra, F. A., Golovina, E. A. and Buitink, J. (2001) Mechanisms of plant desiccation tolerance. *Trends in Plant Science* 6: 431-438.
- Lichtenthaler, H. K., Babani, F., Langsdorf, G. and Bushcmann, C. (2000) Measurement of differences in red chlorophyll fluorescence and photosynthetic activity between sun and shade leaves by fluorescence imaging. *Photosynthetica* 38: 521-529.
- Joshi, P. C., Chauhan, A. (2008) Performance of locally grown rice plants (*Oryza sativa* L.) exposed to air pollutants in a rapidly growing industrial area of

آنتوسیانین ها طی دهیدراسیون در برگ گیاه *Craterostigma* توسط Hoekstra و همکاران (۲۰۰۱) نیز گزارش شده است.

نتیجه گیری:

ذرات گرد و غبار به صورت مستقیم و غیر مستقیم می تواند بروی گیاهان تأثیر بگذارد. دو ویژگی شیمیایی (قلیایی یا اسیدی بودن) و فیزیکی (اندازه ذرات) در مقدار این تأثیرات بسیار مهم می باشد. تأثیرات مستقیم از طریق مسدود کردن روزنه های هوایی و تخریب سطح برگ می باشد. با مسدود شدن روزنه های هوایی، معاوضه CO_2 گیاه کاهش یافته و در نتیجه باعث کاهش راندمان فتوسنتز می شود. با کاهش راندمان فتوسنتزی، تولید بیوماس و ترکیبات گیاهی نیز کاهش می یابد (George and Ilias, 2007). محتوای کلروفیل، ترکیبات فنلی و مقدار فلاونوئیدها از جمله این ترکیبات هستند که با تأثیر طولانی مدت می توانند کاهش یابند. ته نشینی گرد و غبار بر روی سطح برگ در مورد گرد و غبارهای قلیایی و اسیدی نیز باعث نکروزه شدن و افزایش دمای برگ می گردد

منابع:

- Arnon, D.T. (1949) Copper enzymes in isolation chloroplast phenoloxidase in *Beta vulgaris*. *Plant Physiology* 24: 1-15.
- Atai, H. (2010) Dust one of the environmental problems in Islamic world case study: Khozestan province. *International Congress of the Islamic World Geographers (ICIWG)*.
- Borka, G. (1984) Effect of metalliferous dust from dressing works on the growth, development, main metabolic processes and yield of winter wheat in situ and under controlled conditions. *Environmental Pollution* 35: 67-73.
- Chang, C., Yang, M. Wen, H. and Chern, J. (2002) Estimation of total flavonoid content in propolis by two complementary colorimetric methods. *Journal of Food and Drug Analysis* 10: 178-182.
- Darley, E. F. (1966) Studies on the effect of cement-kiln dust on vegetation. *Journal of the Air Pollution Control Association* 16: 145-50.
- George, D. N. and Ilias, F. I. (2007) Effects of inert dust on olive (*Olea europaea* L.) leaf physiological parameters. *Environmental Science and Pollution Research* 14: 212-214.
- Genty, B., Briantais, J. M. and Baker, N. R. (1989) The relationship between the quantum yield of

- Dust accumulation and leaf pigment content in vegetation near the national highway at Sambalpur, Orissa, India. *Ecotoxicology and Environmental Safety journal* 60: 228-235.
- Santosh, K. P. and Tripathi, B. D. (2008) Seasonal variation of leaf dust accumulation and pigment content in plant species exposed to urban particulates pollution. *Journal of Environmental Quality* 37: 865-870.
- Sarala, T. D. and Saravana, K. R. (2012) Correlation analysis and exceedence factor among the ambient gaseous pollutants and particulate matter in urban area *Journal of Research in Biology* 3: 232-240.
- Schreiber, U., Bilger, W. and Neubauer, C. (1995) Chlorophyll fluorescence as a non-intrusive indicator for rapid assessment of *in vivo* photosynthesis. In: *Ecophysiology* (Eds. Schulze, E. D., Caldwell, W. W.), Pp. 49-70. Springer, Berlin/Heidelberg.
- Schutzki, R. E. and Cregg, B. (2007) Abiotic plant disorders symptoms, signs and solutions. *A Diagnostic Guide to Problem Solving. Extension Bulletin*. E-2996.
- Sharifi, M. R., Gibson, A. C. and Rundel, P. W. (1997) Surface dust impacts on gas exchange in Mojave Desert shrubs. *Journal of Applied Ecology* 34: 837-846.
- Taylor, H. J., Ashmore, M. R. and Bell, J. N. B. (1986) *Air Pollution Injury to Vegetation*. Imperial College Centre for Environmental Technology, London.
- Watkinson, J. I., Hendricks, L., Sioson, A. A., Vasquez-Robinet, C., Verlyn, S., Heath, L. S., Schuler, M., Bohnert, H. J., Bonierbale, M. and Grene, R. (2006) Accessions of *Solanum toberosum* spp. andigena show differences in photosynthetic recovery after drought stress as reflected in gene expression profiles. *Plant Science* 170: 1-14.
- district Haridwar, Uttarakhand, India. *Life Science Journal* 5(3):57-61.
- Lepeduš, H., Cesar, V. and Suver, M. (2003) The annual changes of chloroplast pigments content in current- and previous-year needles of Norway spruce (*Picea abies* L.Karast.) exposed to cement dust pollution. *Acta Botanica Croatica* 62: 27-35.
- Ronald, S. F. and Laima, S. K. (1999) Phenolics and cold tolerance of *Brassica napus*. *Plant Agriculture* 1: 1-5.
- Misconi, H. and Navi, M. (2010) *Medical Geology in the Middle East*. Springer Netherlands pp. 135-174.
- Naidoo, G. and Chirkoot, D. (2004) The effects of coal dust on photosynthetic performance of the mangrove, *Avicennia marina* in Richards Bay, South Africa. *Environmental Pollution* 127: 359-366.
- Nogues, S. and Baker, N. R. (2000) Effects drought on photosynthesis in Mediterranean plants growth under enhanced UV-B radiation. *Journal of Experimental Botany* 51: 1309-1317.
- Oblisami, G., Pathmanabhan, G. and Padmanabhan, C. (1978) Effect of particulate pollutants from cement-kilns on cotton plants. *Indian journal of Air pollution Control* 1: 91-4.
- Padgett, P. E., Dobrowolski, W. M., Arbaugh, M. J. and Eliason, S.A. (2007) Patterns of carbonate dust deposition: implications for four federally endangered plant species. *Madrono* 54: 275-285.
- Paling, E. I., Humphries, G., McCardle, I. and Thomson, G. (2001) The effects of iron ore dust on mangroves in Western Australia: lack of evidence for stomatal damage. *Wetlands Ecology and Management* 9: 363-370.
- Prokopiev, I. A., Filippova, F. V. and Shein, A. A. (2012) Effect of anthropogenic pollution with dust containing heavy metals on seed progeny of spear saltbush. *Russian Journal of Plant Physiology* 59: 238-243.
- Prusty, B. A. K., Mishra, P. C. and Azeez, P. A. (2005)